

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه کارشناسی ارشد

عنوان:

مطالعه تطبیقی نظام همه پرسی در قانون اساسی ایران و فرانسه

استاد راهنما:

دکتر رویا معتمد نژاد

استاد مشاور:

دکتر ناصر علی منصوریان

دانشجو:

رضا رضایی

تابستان ۱۳۸۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عنوان:

مطالعه تطبیقی نظام همه پرسی در قانون
اساسی ایران و فرانسه

بخش اول - مفاهیم، تاریخچه و مبانی نظری

فصل اول - مفاهیم

مبحث اول - مفهوم دموکراسی و انواع آن

گفتار اول - تعریف دموکراسی و سیر تحول مفهومی آن

گفتار دوم - انواع دموکراسی

بند اول - دموکراسی مستقیم (مشارکتی)

بند دوم - دموکراسی غیر مستقیم (نماینده سالار)

بند سوم - دموکراسی نیمه مستقیم

مبحث دوم - مفهوم همه پرسی و انواع آن

گفتار اول - تعریف همه پرسی

گفتار دوم - انواع همه پرسی

بند اول - تقسیم بندی همه پرسی به لحاظ ماهوی

۱- همه پرسی تقنینی

۲- همه پرسی اساسی

۳- همه پرسی سیاسی

بند دوم- تقسیم بندی همه پرسى به لحاظ شكلى

۱- همه پرسى مشورتى

۲- همه پرسى تصويبى

۳- همه پرسى اختيارى

۴- همه پرسى اجبارى

گفتار سوم- تمايز همه پرسى از نهادهاى مشابه

بند اول- وتوى مردمى يا مخالفت توده اى

بند دوم- پله بسيت

بند سوم- ابتكار عام يا پيشنهاد مردم

بند چهارم- گزينش گرى

بند پنجم- حق لغو نمايندگى (بازخوانى)

بند ششم- انتخابات

فصل دوم- تاريخچه و فلسفه همه پرسى

مبحث اول- تاريخچه همه پرسى

گفتار اول- تاريخچه همه پرسى در دوره تاريخى مقدم

بند اول- سومريان

بند دوم- روميان

بند سوم- يونانيان

گفتار دوم- تاریخچه همه پرسی در قرون وسطی و دوره تاریخی مؤخر (قرون جدید)

بند اول- قرون وسطی

بند دوم- دوره تاریخی مؤخر (قرون جدید)

گفتار سوم- تاریخچه همه پرسی در فرانسه و ایران

بند اول - تاریخچه همه پرسی در فرانسه

بند دوم - تاریخچه همه پرسی در ایران

۱- تاریخچه همه پرسی پیش از انقلاب

۱-۱- همه پرسی مردادماه ۱۳۳۲ ه.ش

۱-۲- همه پرسی انقلاب سفید (۱۳۴۱ ه.ش)

۲- تاریخچه همه پرسی پس از انقلاب

۲-۱- همه پرسی شکل حکومت (فروردین ماه ۱۳۵۸ ه.ش)

۲-۲- همه پرسی آذر ماه ۱۳۵۸ ه.ش (همه پرسی قانون اساسی)

۲-۳- همه پرسی بازنگری قانون اساسی (مرداد ماه ۱۳۶۸ ه.ش)

مبحث دوم- فلسفه و هدف همه پرسی

گفتار اول- فلسفه همه پرسی

گفتار دوم- هدف و موارد رجوع به همه پرسی

بند اول- هدف همه پرسی

بند دوم- موارد رجوع به همه پرسی

بخش دوم- بررسی حقوقی نظام همه پرسی در فرانسه و ایران

فصل اول- اصول و مبانی همه پرسی در فرانسه و ایران

مبحث اول- اصول و مبانی همه پرسی در قانون اساسی فرانسه

مبحث دوم- اصول و مبانی همه پرسی در ایران و مطالعه تطبیقی آن با فرانسه

گفتار اول- اصول و مبانی همه پرسی در قانون اساسی ایران

گفتار دوم- مطالعه تطبیقی اصول و مبانی همه پرسی در فرانسه و ایران

فصل دوم- همه پرسی تقنینی، اساسی و سیاسی در فرانسه و ایران

مبحث اول- همه پرسی تقنینی در فرانسه و ایران

گفتار اول- همه پرسی تقنینی در فرانسه

بند اول- بررسی اصل (۱۰) قانون اساسی فرانسه

بند دوم- بررسی نحوه اعمال اصل (۱۰) قانون اساسی فرانسه

۱- ابتکار همه پرسی

۲- تصویب همه پرسی

گفتار دوم- همه پرسی تقنینی در ایران و مطالعه تطبیقی آن با فرانسه

بند اول- همه پرسی تقنینی در ایران

۱- بررسی جایگاه و موضوع اصل (۵۹) قانون اساسی

۲- بررسی نحوه اعمال اصل (۵۹) قانون اساسی

۱-۲- ابتکار همه پرسی

۲-۲- تصویب همه پرسى

۲-۳- برگزارى همه پرسى و نظارت شورائى نگاهبان بر آن

بند دوم- مطالعه تطبيقى همه پرسى تقينى در فرانسه و ايران

مبحث دوم- همه پرسى اساسى (بازنگرى قانون اساسى) در فرانسه و ايران

گفتار اول- همه پرسى اساسى در فرانسه

بند اول- مرورى بر همه پرسى اساسى؛ نحوه اجرا و محدوديتها

بند دوم- بررسى حقوقى اصل (۸۹) قانون اساسى فرانسه

۱- تشخيص ضرورت و طرح پيشنهاد بازنگرى

۲- تصويب دو مجلس مى و سنا

۳- رفراندوم يا تصويب كنگره

۴- محدوديتهاى وارد بر بازنگرى قانون اساسى

گفتار دوم- همه پرسى اساسى در ايران و مطالعه تطبيقى آن با فرانسه

بند اول- همه پرسى اساسى در ايران

۱- مرورى بر پيشينه بازنگرى در قانون اساسى ايران

۲- بررسى حقوقى اصل (۱۷۷) قانون اساسى

۲-۱- تشخيص ضرورت و طرح پيشنهاد بازنگرى

۲-۲- تشكيل شورائى بازنگرى

۲-۳- تأييد مصوبات شورا توسط رهبر

۲-۴- برگزارى همه پرسى

۲-۵- محدوديتهاى وارد بر بازنگرى قانون اساسى

بند دوم- مطالعه تطبیقی همه پرسی اساسی در فرانسه و ایران

مبحث سوم- همه پرسی سیاسی در فرانسه و ایران

گفتار اول- همه پرسی سیاسی در فرانسه

گفتار دوم- همه پرسی سیاسی در ایران و مطالعه تطبیقی آن با فرانسه

بند اول- همه پرسی سیاسی در ایران

بند دوم- مطالعه تطبیقی همه پرسی سیاسی در فرانسه و ایران

نتیجه گیری و پیشنهادات

منابع و مأخذ

مقدمه

حق حاکمیت ملت یا حق مردم در تعیین سرنوشتشان، بخشی از حقوق و آزادیهای اساسی مردم مبتنی بر حقوق طبیعی انسان می باشد. چنین حقوقی ریشه در عمیق ترین لایه های هویت و ویژگی های متمایز انسان از سایر موجودات دارد. اعمال این حق بنیادین بشری تنها در رژیم های مردم سالار معنا پیدا می کند.

در عصر حاضر با توجه به تشکیل حکومت های مبتنی بر آراء مردم و نیز پیش بینی حق تعیین سرنوشت هر کشور و جامعه به دست مردم همان کشور، در متن قانون اساسی اکثر کشورهای جهان راههای مختلف حقوقی برای تعیین نظرات و خواسته های مردم و نحوه اعمال نظر ایشان پیش بینی گردیده است. تشکیل مجالس قانونگذاری متشکل از نمایندگان منتخب مردم، تعیین رئیس قوه مجریه (رئیس جمهور) یا رئیس دولت (نخست وزیر) با آراء مردم و حتی در برخی کشورها انتخابی بودن رؤسای محاکم دادگستری و رئیس قوه قضائیه با رأی مردم از جمله این روش های حقوقی می باشد که از جمله مکانیزم های دموکراسی غیر مستقیم محسوب می گردند.

اما روش حقوقی دیگری که ما در این پژوهش به آن خواهیم پرداخت، همه پرسی می باشد که به عنوان یکی از روشهای دموکراسی نیمه مستقیم مورد استفاده قرار می گیرد.

همان گونه که میدانیم علمای حقوقی عمومی دموکراسی ها را به چند دسته تقسیم می نمایند:

۱- دموکراسی مستقیم

۲- دموکراسی غیر مستقیم یا نماینده سالار

۳- دموکراسی نیمه مستقیم

که این شیوه نیز چندمدل مختلف رادر بر می گیرد که عبارتند از: همه پرسی، و توی مردم، ابتکار عام و گزینش گری، که در این رساله ماسعی در کنکاش در خصوص اولین شیوه دموکراسی نیمه مستقیم یعنی همه پرسی را داریم. این شیوه رجوع به آراء عمومی و به مشورت گرفتن مردم درباره لزوم یا عدم لزوم و همچنین شکل و محتوای قاعده ای از قوانین عادی یا اساسی است. معمولاً باید اصل همه پرسی در قانون اساسی مصوب، به عنوان یکی از سرچشمه های قانونگزاری شناخته شده باشد تا بتوان از این آیین برای اخذ تصمیم استفاده کرد.

ممکن است همه پرسی پیش از شکل گیری قانون برای اخذ نظر مردم مورد استفاده واقع شود در این صورت به آن همه پرسی مشورتی گویند. در این حالت هرگاه به پرسش طرح شده آراء مثبت داده شد. خود به تنهایی نمیتواند قاعده مورد نظر را به گونه استقرار یافته آن الزام آورد سازد. بلکه اصل اندیشه یا طرح مورد پذیرش مردم، مهیای تصویب توسط مراجع تقنینی عادی می شود.

در صورتی که موافقت مردم با متن « همه پرسی شده » به منزله تصویب و لازم الاجرا شدن قانون باشد آن را همه پرسی تصویبی گویند. در به کارگیری ابزار همه پرسی به عنوان یکی از آیین های دموکراتیک میان حقوقدانان اتفاق نظر نیست. به باور اکثریت علمای حقوق شیوه تصمیم گیری در مجالس مقننه که با تامل و گفت و شنود و مجال تفکر توأم است بر شیوه همه پرسی مرجح دانسته شده است. روش نخست، گرایش های پیش اندیشیده تر

و مستدام تر جامعه را بهتر منعکس می کند. در صورتی که در روش دوم، اتخاذ تصمیم بر مدار گرایش های هیجانی، زودگذر و زیر تاثیر نطق و خطابه و روانشناسی شتاب آلود مردم می چرخد و محبوبیت مقام سیاسی که موجد همه پرسى شده است على الاصول در نتیجه آن، تاثیر فوق العاده دارد. قاعدتا برخی مواقع این همه پرسى ملی است یعنی عامه مردم جهت تصمیم گیری و تعیین تکلیف يك موضوع ملی اقدام به همه پرسى می نمایند و برخی مواقع محلی است که بیشتر در دولتهای فدرالی که دارای ایالات یا کانتونهای متعددی می باشند انجام می شود چرا که در قوانین محلی کانتونها یا ایالات این شیوه تصمیم گیری گنجانده شده است. به نظر میرسد که این شیوه و امدمو کراسی قدیم یونانی می باشد که جلوه آن رادر میدان آگورا (agora) آتن می بینیم، چرا که همه ی شهروندان آتنی می خواستند خودشان مشارکت در فعالیت های سیاسی داشته باشند. بنابراین به نظر آنها دمومو کراسی به معنای حاکمیت اکثریت نبود بلکه به معنای حق مردم برای مشارکت در زندگی عمومی و شرکت در گذراندن قوانین و اجرای آن بود و به همین دلیل میدانهایی که به آگورا معروفند همواره مرکز بحث و مشاوره میان افراد برابر در فضای اجتماعی یونان آنروز بود. در این زمان بود که مردم در این میدان نمایندگان خویش را به صورت مستقیم انتخاب می نمودند که تعداد آنها ۵۰۰ نفر بودند و آنها در مسائل عمده شهر اعمال تصمیم می نمودند.

الف- بیان مسأله و اهمیت تحقیق:

یکی از مهم ترین شاخصه های حکومت های دموموکراتیک و مردم سالار (همان طور که اشاره شد)، مشارکت دادن هر چه بیشتر مردم در صورت بندی قدرت و امور عمومی است؛

یعنی تصمیم گیری در مورد سرنوشت سیاسی مردم به خود مردم سپرده شود. به عبارتی دیگر، تمام حقوق سیاسی مردم اعم از حقوق قانونگذاری، اجرایی و قضایی توسط خود مردم اعمال می گردد. ولی به جهت تخصصی بودن مسایل سیاسی و حکومتی و پیچیدگی جوامع امروزی، اعمال دموکراسی مستقیم در عمل میسر نیست. به همین دلیل در رژیم های دموکراتیک، علاوه بر انتخاب مقامات حکومتی و سیاسی توسط مردم، در مواردی همچون تصویب قوانین مهم و اخذ تصمیمات حساس و بنیادین جامعه به آرای عمومی مراجعه می شود که این مراجعه به آرای عمومی در اصطلاح حقوقی "همه پرسی یا فراندوم" نامیده می شود.

برخی از نویسندگان حقوقی و سیاسی استفاده از همه پرسی یا فراندوم را مناسب ترین راهکار برای حل معضلات و مشکلات موجود در کشور و تسریع فرآیند گذار به مردم سالاری می دانند.

مسأله همه پرسی در ارتباط با نظریه حاکمیت سابقه ای طولانی دارد و حتی فلاسفه قدیم هم بر آن تأکید داشته و رعایت آن را از زمامداران طلب می کردند.

در نظام سیاسی فرانسه به عنوان یک نظام دموکراتیک و مردم سالار برای نخستین بار به موجب قانون اساسی ۱۹۴۶ رجوع به همه پرسی و آراء عمومی به رسمیت شناخته شده است. در ایران نیز با انقلاب مشروطیت برای اولین بار نسیم مردم سالاری به معنای واقعی و عملی هر چند ناقص و موقت وزیدن گرفت. ولی در قانون اساسی مشروطیت و نیز متمم آن از همه پرسی سخنی به میان نیامده است.

در دوران ۳۷ ساله سلطنت پهلوی دوم چندین بار از مکانیزم همه پرسی استفاده شد که مهمترین آن همه پرسی موسوم به "انقلاب سفید" بود که در سال ۱۳۴۱ توسط محمدرضا شاه انجام شد.

البته هدف از برگزاری این همه پرسی نه در جهت حاکمیت ملت بلکه امری تشریفاتی و در راستای مطلقه نمودن سلطنت بود. باید توجه داشت عدم توجه به آراء ملت و نادیده گرفتن نقش مردم در حاکمیت و در نتیجه بی‌اعتنایی به مکانیزم های اعمال حاکمیت مردم از بزرگترین آفات نظامهای دیکتاتوری می باشد.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که ثمره اصلی انقلاب مردم ایران می باشد، اهمیت شایانی برای همه پرسی قائل است و اساساً خود نظام جمهوری اسلامی و قانون اساسی مولود امر همه پرسی می باشد. مؤید این مطلب اصل ششم قانون اساسی است که اشعار می دارد:

«در جمهوری اسلامی امور کشور باید به اتکاء آراء عمومی اداره شود؛ از راه انتخابات: انتخاب رئیس جمهور، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، اعضای شوراها و نظایر اینها یا از راه همه پرسی در مواردی که در اصول دیگر این قانون معین می گردد».

علاوه بر اصل مزبور، اصل (۵۹) ترتیب اجرای همه پرسی تقنینی را بیان نموده و اصل (۱۷۷) قانون اساسی نیز در صدد بیان همه پرسی اساسی (بازنگری در قانون اساسی) می باشد.

از آنجایی که مقررات مربوط به همه پرسی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و نیز قوانین عادی از جمله قانون همه پرسی مصوب ۱۳۶۸، در مقایسه با قوانین اساسی نظامهای دموکراتیک به خصوص فرانسه خالی از اشکال و ابهام نیست، لذا همین مسأله دلیل عمده انتخاب و تکمیل پایان نامه حاضر گردید تا با تطبیق قواعد مربوط به همه پرسی در نظام

حقوقی ایران با کشور فرانسه به عنوان الگوی نظامهای مردم سالار با دموکراسی پیشرفته، نقایص و اشکالات موجود شناخته و گام کوچکی در راستای تحقق هر چه بیشتر دموکراسی و حاکمیت ملت در این زمینه باشد.

ب- سؤالات تحقیق:

مهمترین سؤالاتی که این تحقیق در راستای پاسخ گویی به آنها تدوین گردیده است عبارتند از:

۱- آیا در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و نیز قوانین عادی، رجوع به آراء عمومی و کلیه اقسام آن پیش بینی شده است؟

۲- در صورت پیش بینی آیا این قوانین و مقررات تأمین کننده حاکمیت مردم بر سرنوشت خویش می باشد؟

۳- قوانین و مقررات مزبور تا چه اندازه با قوانین و مقررات موجود در قانون اساسی فرانسه، به عنوان یک نظام حقوقی - سیاسی با دموکراسی پیشرفته تطابق دارد؟

ج- فرضیات تحقیق:

فرضیه هایی که در این پایان نامه مبنای تحقیقات به عمل آمده قرار گرفته اند عبارتند از:

۱- علیرغم پیش بینی مسأله همه پرسی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و نیز قوانین عادی، در کشور ما این امر چندان جنبه کاربردی ندارد.

۲- قوانین و مقررات مربوط به همه پرسی در نظام حقوقی کشورمان از جمله قواعد مربوط به مقامات صالح برای رجوع به همه پرسی، تصویب همه پرسی، نحوه برگزاری همه پرسی

و نظارت شورای نگهبان بر آن به صورتی است که نقش مردم را در امر حاکمیت و دخالت در تعیین سرنوشت خویش کمرنگ می نماید.

۳- قواعد مربوط به همه پرسى در جمهوری اسلامی ایران در مقام مقایسه با قوانین و مقررات موجود در فرانسه علیرغم وجود برخی شباهت ها با تفاوت های اساسی مواجه است.

د- سابقه و پیشینه تحقیق:

در خصوص موضوع همه پرسى در ایران و مطالعه تطبیقی آن با فرانسه تاکنون کتاب مستقل و جامعی به زبان فارسی نوشته نشده که همین مسأله امر تحقیق را بسیار سخت و دشوار نموده است. با این وجود پایان نامه هایی در ارتباط با این موضوع به رشته تحریر درآمده که تا حدودی توانسته از مشکلات تحقیق بکاهد.

ه- منابع و روش تحقیق:

منابع این تحقیق مشتمل بر منابع اولیه و ثانویه است که منابع اولیه را بیشتر مجموعه قوانین عادی و اساسی شامل می شود و منابع ثانویه را کتابها، مقالات، پایان نامه ها و سایر نوشته ها تشکیل می دهند که عنوان و فهرست آنها به ترتیب در پاورقی و کتابنامه ذکر می شود. روش تحقیق این پایان نامه نیز توصیفی و کتابخانه ای است که با مراجعه به کتابخانه های مختلف کشور، کار جمع آوری اطلاعات صورت گرفته است. البته در تدوین بخش دوم پایان نامه استنباطهای حقوقی و تفسیر مواد قانونی نقش مؤثرتری دارند.

و- سازماندهی تحقیق:

مطالب پژوهش حاضر با توجه به عنوان پژوهش به دو بخش عمده تقسیم شده است:

در بخش اول و طی دو فصل مجزا نخست به بررسی مفاهیم دموکراسی و همه‌پرسی به صورت کاملاً مختصر و مفید پرداخته شده و سپس چکیده‌ای از تاریخچه همه‌پرسی در ایران و فرانسه بیان شده است.

در بخش دوم نیز که قسمت اصلی پایان‌نامه حاضر را تشکیل می‌دهد، طی سه فصل مجزا به بررسی همه‌پرسی در ایران و فرانسه و مطالعه تطبیقی آنها پرداخته شده است.

بخش اول - مفاهیم، تاریخچه و مبانی نظری

فصل اول - مفاهیم

همه پرسشی یکی از مظاهر دموکراسی و مردم سالاری است که در صورت اجرای درست و واقعی آن جامعه بر طبق خواست و نظر مردم اداره می شود. دموکراسی هم که به معنی حکومت مردم می باشد، در پی اعمال نوعی از حکومت است که در آن مردم اختیار تعیین سرنوشت خود و جامعه خویش را بر عهده داشته باشند.

اگر این امکان فراهم بود تا تک تک مسائل اجتماعی با تصویب مستقیم مردم حل و فصل می شد، دموکراسی واقعی تحقق می یافت. اما با توجه به مشکلاتی که در این زمینه وجود دارد، در دموکراسی های امروزی اصل بر " نمایندگی " به عنوان ابزاری برای بیان افکار عمومی است. لیکن گاه به نظر می رسد جلب رضایت و نظر آشکار و مستقیم شهروندان از طریق مراجعه به آرای آنها برای اتخاذ تصمیمی مطلوب ضروری باشد. به همین جهت در قوانین اساسی اکثر کشورهای دموکراتیک، نهادی به نام " همه پرسشی " پیش بینی گردید تا در اخذ تصمیمات حساس و بنیادی جامعه به آرای مردم مراجعه شود. از آنجایی که نهاد " همه پرسشی " یا " رفراندوم " از دل حکومت های دموکراتیک برخاسته است، بدون شک بررسی مفهوم همه پرسشی بدون تعریف و شناسایی دموکراسی امکانپذیر نمی باشد. لذا در این بخش و قبل از ورود به بحث، ابتدا به تعریف دموکراسی پرداخته و ضمن شناسایی دموکراسی و بررسی انواع آنها، به ارائه تعریف جامع و مانعی از همه پرسشی می پردازیم. امید است با درک روشنی که از مفاهیم بنیادین این پژوهش حاصل می آید، راهگشای ما در طرح مباحث آتی باشد.

مبحث اول - مفهوم دموکراسی و انواع آن

گفتار اول - تعریف دموکراسی و سیر تحول مفهومی آن

واژه دموکراسی مانند بسیاری از واژه های علم سیاست از قبیل آزادی، امنیت، انقلاب، حکومت و ... دستخوش تحولات مفهومی شده است. دموکراسی ابتدا در یونان باستان مطرح شد. افلاطون با دفاع از حکومت فیلسوفان، دموکراسی را حکومت اکثر نادانان دانست. ارسطو با تمجید از حکومت طبقه متوسطه، دموکراسی را حکومت تهی دستان برشمرد. این برداشت تا عصر رنسانس تداوم داشت. اما در عصر مدرن، دموکراسی بهترین شیوه حکومت شناخته شد؛ به گونه ای که امروزه غیر دموکراتیک ترین دولتها سعی دارند به نوعی خود را دموکراتیک معرفی نمایند.

علیرغم برداشت های متفاوت از این واژه می توان تعریف کلی آن را "حکومت به وسیله مردم" دانست. این واژه در قرن ۱۶ میلادی از لفظ فرانسوی "Democratic" وارد زبان انگلیسی شد که اصل آن از واژه یونانی "Democratia" می باشد که اجزای آن "Demos" یعنی "مردم" و "Krate" به معنای "حکومت و فرمانروایی" هستند. اولین شکل حکومت دموکراسی در آتن تحقق یافت. ولی در بین مردم تبعیض وجود داشت. مردم به شهروندان و برده، زن و مرد و خارجیان یا بیگانگان تقسیم می شدند.^۱ معهذاً، تاریخ دموکراسی را می توان به دو دوره دموکراسی کهن و دموکراسی جدید تقسیم نمود.

---

۱. قاضی، ابوالفضل، بایسته های حقوق اساسی، تهران، نشر دادگستر، چاپ چهارم، بهار ۱۳۸۰، ص ۱۲۲.

دموکراسی کهن به ۲۰۰۰ سال پیش و به شهرهای یونان و روم باز می‌گردد. در میان شهرهای یونان، آتن بهترین دموکراسی را از سال ۵۰۸ تا ۳۳۸ قبل از میلاد دارا بود. در این دموکراسی فقط مردان ۲۰ سال به بالا شهروند تلقی می‌شدند و از حق شرکت در قدرت بهره می‌بردند و زنان و بردگان و بیگانگان شهروند به حساب نمی‌آمدند و حق مشارکت سیاسی نداشتند. شهروندان به طور مستقیم در قانونگذاری شرکت می‌کردند و برای احراز مناصب اجرایی و قضایی بختی برابر داشتند. احراز این مناصب بر اساس قرعه کشی صورت می‌گرفت.

در رم نیز دموکراسی در قالب حکومت جمهوری متولد شد. "پولیپ" نویسنده یونانی تاریخ رم می‌گوید: نظام جمهوری آن کشور از سه عنصر شاهی (کنسولها)، اشرافی (سنا) و دموکراسی (مجالس مردم) تشکیل می‌شد. در حوالی ۱۱۰۰ میلادی، در ایتالیای شمالی حدود ۲ قرن حکومت‌های مردمی ظاهر شدند. ولی در اواسط قرن ۱۴ میلادی این حکومتها به استبداد انجامیدند.

دموکراسی جدید با "پروتستانسیسم" یا "رفرماسیون دینی" آغاز گردید. با این حرکت به فرد بها داده شد و او داور رفتارهای خود در پیشگاه خدا قرار گرفت. "جان لاک" در کتاب "پدرسالاری" و در مخالفت با "رابرت فیلمر" که از قدرت طبیعی پادشاهان دفاع می‌کرد، این وضعیت را آخرین مانع ورود به جامعه مدنی دانست و با استناد به طرح مسأله حضرت نوح (ع) و پسران او و یا حکومت داوود، نظریه فیلمر را نفی کرد.^۲

۱. رابرت فیلمر با استناد به حضرت آدم (ع)، حق الهی سلطنت را مطرح نموده و آزادی اختیار از اراده‌ها را منکر شده بود.

۲. ر.ک: جلایی پور، حمید رضا، جامعه‌شناسی جنبش‌های اجتماعی، تهران، انتشارات طرح نو، ۱۳۸۱، صص ۶۸-۵۷.